

JAAP SCHOLTEN

Tovarășul baron

O călătorie în lumea
pe cale de dispariție
a aristocrației transilvănene

Prefață de Filip-Lucian Iorga
Traducere din limba engleză de Carmen Ion

CORINT

PREFAȚĂ

*N*icio poveste adevărată despre Transilvania nu poate fi doar românească, doar maghiară sau doar germană, ci este, prin forța istoriei și a destinului acestei provincii, în același timp, și românească, și ungurească sau secuiască, și săsească. Orice narațiune și orice discurs care exclude una dintre aceste comunități nu fac decât să știrbească frumusețea identității transilvănene. Tezele extremist naționaliste, fie că sunt ele românești sau ungurești, schematizează, distorsionează și îngreunează înțelegerea istoriei Transilvaniei.

Cu atât mai mult cu cât ne aflăm astăzi în plin proces de definire a unei identități europene comune, istoria Transilvaniei ne poate ajuta să construim, din adevăruri concurente, o sinteză coerentă și neconflictuală. Pentru aceasta este nevoie, însă, ca mai întâi să acceptăm și acele realități care ne convin mai puțin. Maghiarii trebuie să accepte că majoritatea populației din Transilvania a fost întotdeauna românească și că mișcarea de idei de după Primul Război Mondial și triumful principiului naționalităților nu puteau să nu conducă spre unirea Transilvaniei cu România. La rândul lor, românii – specialiști sau

consumatori de istorie – trebuie să accepte evidența: pe tot parcursul Evului Mediu și al epocii moderne, de la anul 1000 și până în 1918, de la includerea în regatul maghiar, la perioada în care Principatul Transilvaniei s-a aflat sub suzeranitate otomană, și la aceea în care a făcut parte din Imperiul Habsburgic și din Imperiul Austro-Ungar, Transilvania a fost condusă de maghiari, de aristocrații maghiari. Așadar, dacă din punctul de vedere al principiului naționalităților Transilvania a fost întotdeauna o țară românească, din punct de vedere instituțional ea a fost, timp de un mileniu, țară ungurească. Nu vorbim aici despre dreptate, ci despre fapte. Pentru a reuși să vorbim aceeași limbă, ar fi poate mai bine să ne gândim mai puțin la „cum ar fi trebuit să fie” și să încercăm mai des să înțelegem și să acceptăm „cum a fost” și „cum este”. Transilvania aparține astăzi României, iar majoritatea populației a fost și este românească, dar în trecut provincia a fost condusă de elitele nobiliare maghiare. Cunoașterea acestor fapte ne poate ajuta să înțelegem și să depășim atât dorința de revanșă a românilor, după 1000 de ani de „stăpânire străină” asupra unui teritoriu cu majoritate românească, cât și nostalgia ungarilor după un teritoriu care „le-a aparținut” timp de 1000 de ani și care a avut un rol de primă importanță în constituirea identității lor naționale.

Jaap Scholten este olandez și are avantajul de a putea privi realitățile ardelenesti cu afecțiune, dar și cu detașarea obligatorie pentru un istoric. Cartea lui despre nobilimea maghiară recuperează și salvează o porțiune din istoria Transilvaniei care aparține, în egală măsură, ungarilor și românilor. O istorie plină de frumuseți subtile sau spectaculoase, de iubiri și de excentricități ca în romanele lui Miklós Bánffy (de altfel, un adevărat spirit tutelar și inspirator pentru arhitectura cărții), dar și de suferințe și pierderi îngrozitoare. Cartea se construiește în jurul

calvarului prin care nobilii unguri din Transilvania au trecut în timpul represiunii comuniste. La un moment dat, contemplând amploarea cutremurătoare a crimelor comunismului, așa cum reiese ea din informațiile prezentate la Memorialul de la Sighet, autorul se întreabă dacă proiectul lui de a dezvălui ororile prin care au trecut nobilii maghiari în timpul regimului comunist nu este cumva derizoriu, având în vedere că nobilii maghiari care au suferit sunt puțini în comparație cu restul victimelor comunismului. Am convingerea că o cercetare dedicată elitelor nu este niciodată derizorie. Ponderea în societate a aristocrațiilor europene nu a fost proporțională cu numărul reprezentanților lor, ci mult mai importantă. Timp de sute de ani, aristocrații au fost „clasa politică” a Europei, au deținut cele mai mari averi, au reprezentat un model cultural și de conduită pentru restul populației, au construit și șlefuit bună parte din lumea în care trăim și noi astăzi. Nu este, deci, lipsit de interes să aflăm istoria lor și să știm cine sunt urmașii de azi ai familiilor istorice.

Familiile aristocratice se definesc și prin apelul la strămoși, la un trecut care nu e niciodată ermetic separat de prezent. De aceea, în general, descendenții familiilor „nobile și notabile” au mai multe povești de spus decât reprezentanții altor categorii sociale. În același timp, în special în acea parte a Europei care s-a aflat jumătate de secol sub dictaturi comuniste, acest patrimoniu memorial este și unul dintre cele mai amenințate cu dispariția. De aceea, este urgent ca amintirile de familie ale urmașilor de aristocrați să fie înregistrate, notate și aduse la lumină, până nu e prea târziu. Este ceea ce face istoricul francez Eric Mension-Rigau pentru aristocrația franceză și ceea ce încerc să fac eu însumi, începând din anul 2009, în cadrul proiectului *Memoria elitelor românești*, pentru urmașii boierimii și ai mării burghezii din Moldova și

Țara Românească. Este ceea ce face Jaap Scholten pentru urmașii nobilimii maghiare din Transilvania.

Jaap Scholten călătorește în Ungaria și în Transilvania, se întâlnește cu urmași de aristocrați și le ascultă poveștile. Printre persoanele în vârstă, predomină doamnele, lucru deloc întâmplător. Nu numai speranța de viață mai crescută a femeilor intră în joc aici, ci și rolul predominant al femeilor în păstrarea și transmiterea memoriei genealogice și a poveștilor de familie. Data-cheie este 3 martie 1949, când regimul comunist a trecut la naționalizarea ultimelor rămășițe ale domeniilor boierești și nobiliare din România, ceea ce i-a lovit, firește, și pe nobilii maghiari. Pentru mulți nobili unguri, după confiscări au urmat închisoarea, domiciliul obligatoriu, sărăcia, privațiunile, umilințele și lupta dură pentru supraviețuire. Scholten ne împărtășește chinurile aristocraților maghiari în închisorile comuniste, ne povestește cum alți urmași de nobili, aruncați afară din casele lor, ajung să doarmă în băi sau pe dulapuri, cum copiii de nobili sunt „demascați” la școală ca „exploatatori”, cum Emma P., o aristocrată obligată să-și raporteze prezența în localitate la Miliție, unde dădeau socoteală și prostituatele, era întrebată de reprezentanții autorității: „La ce categorie ești? Târfe sau contese?”

Răsfoind un album cu fotografii de familie, Jaap Scholten constată cu melancolie transformările la care istoria i-a supus pe nobili: de la doamnele și domnii eleganți și distinși, fotografiați la castelele lor, la vânători sau la partide de tenis, la urmașii de azi, pe care aproape nimic nu îi mai distinge, nici în vestimentația, nici în atitudinea lor, de restul populației. Și totuși, chiar dacă narațiunea e plină de dramatism, viziunea cărții nu e apocaliptică. Familiile nobile maghiare au și astăzi urmași care încearcă să reînvie o tradiție fracturată. Se întorc în Transilvania, încearcă să își renoveze conacele și, în cazurile fericite, chiar să-și transforme domeniile

în afaceri profitabile, lucru deloc ușor. Comparația pe care Jaap Scholten o face între descendenții familiilor istorice și noii îmbogățiți este plină de acuitate și tranșant în defavoarea celor din urmă. Lipsa de onestitate, rapacitatea, prostul-gust definesc noua „elită” apărută, atât în Ungaria cât și în România, după schimbarea de regim din 1989. Există în anumite comentarii ale lui Scholten legate de istoria României firești naivități sau discrete dezechilibre provocate de faptul că autorul preia deseori viziunea interlocutorilor săi, nobilii maghiari, asupra istoriei românești. În puținele locuri în care am simțit nevoia, am intervenit prin note de subsol explicative. Ceea ce vreau să subliniez aici este însă finețea și precizia cu care Scholten reușește să își însușească aspecte contemporane ale realității românești care le sunt, deseori, inaccesibile românilor înșiși. Exemplul cel mai elocvent este felul în care el reușește să înțeleagă rolul nociv pe care îl au, în România de azi, urmașii foștilor capi comuniști și șefi ai Securității, înstăpâniți suveran în viața politică și în lumea afacerilor.

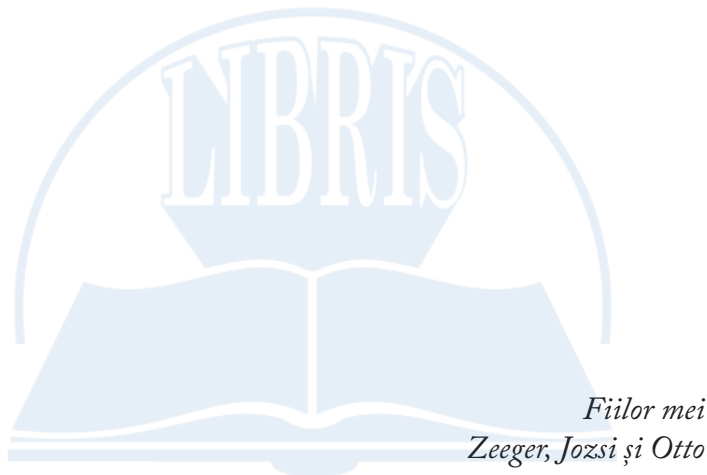
Unul dintre personajele cărții, Emma P., vizitează împreună cu Jaap Scholten beciul în care locuise în anii grei ai comunismului. În ciuda suferințelor din acei ani, tinerețea și iubirea pentru soțul ei o făcuseră să fie fericită în acel beci care, revizitat după decenii, îi lasă un gust amar: „Casa mea nu mai există. A fost casa mea. Am făcut-o cu mâinile mele, din nimic. Acum pot să îmi iau adio de la ea. În amintirea mea beciul era un loc frumos și bun, casa mea de vis, dar se vede treaba că nu era decât o gaură în pământ”.

Castelele și domeniile au dispărut, oamenii au murit, suferințele din anii comunismului au lăsat urme adânci, nici distincția fizică nu-i mai înnobilează azi pe toți urmașii de nobili. Și totuși, ce rămâne până la urmă? Întrebam de o interlocutoare de ce se interesează de nobilimea

transilvăneană, Jaap Scholten răspunde că se află în căutarea poveștilor unei lumi aflate pe cale de dispariție. Iar când interlocutoarea insistă să primească un răspuns mai precis, Scholten îi mărturisește că lucrul pe care îl admiră cel mai mult la urmașii de nobili este dârzenia lor. E vorba despre acea dârzenie discretă, dar constantă, care i-a ajutat pe urmașii de nobili să nu se lase striviți de mediul ostil și de turnura defavorabilă lor pe care a luat-o istoria. O dârzenie duioasă de a nu pierde, odată cu averile și cu statutul social, și amintirile. Până la urmă, rămân amintirea și voința de păstrare și de transmitere către generațiile următoare a unei identități, a unui patrimoniu memorial și a unui capital simbolic.

Erzsébet T., o doamnă de 91 de ani, născută într-o familie contală care a locuit la castel, dar care trăiește acum într-o cabană mică de lemn, construită de ea, și-a plantat în grădină toate cele 140 de specii de arbuști pe care tatăl ei le plantase pe domeniul transilvănean al familiei. Din dârzenia de a nu uita. Cartea lui Jaap Scholten e bine documentată și excelent scrisă, nu are nimic din tonul sec al unui tratat savant, dar este una dintre cele mai frumoase cărți despre nobilime pe care le-am citit. Caldă, emoționantă, puternică. Amintirile și portretele pe care cartea lui Jaap Scholten le salvează de la pieire, de la balurile strălucitoare la ororile din închisorile comuniste, de la chipurile distinse ale aristocraților la povestea tragicomică a ursului Nicolai, sunt tot atâția arbuști ai memoriei, care ne vor ajuta să nu uităm. Nu vă pot promite că nu veți lăcrima în timp ce veți citi, dar sunt sigur că aveți în față o carte de care vă veți îndrăgosti.

Dr. FILIP-LUCIAN IORGA

*Fiilor mei
Zeeger, Jozsi și Otto*

„Memoria trebuie să fie nu
numai un drum spre trecut,
ci și unul spre viitor.”

Ana Blandiana

PREFAȚĂ LA EDIȚIA ÎN LIMBA ENGLEZĂ

Aristocratul era prototipul dușmanului de clasă și primul dintre aceia ce trebuiau măturați de pe scenă în statele satelit ale Uniunii Sovietice. Pe data de 3 martie 1949, practic întreaga aristocrație transilvăneană a fost luată pe sus din paturi, încărcată în camioane și deportată. Pământurile și celelalte bunuri le-au fost confiscate. Au fost stigmatizați drept indivizi ce trebuiau reeducați și care urmau să își petreacă restul vieții ca paria ai societății.

Secretarul general al Partidului Muncitoresc Român, Gheorghe Gheorghiu-Dej, nu a lăsat loc de interpretări cu privire la tratamentul considerat adecvat pentru cei ce încercau să se opună exproprierii moșiilor. „Nu merită acești oameni să li se rupă gâtul și șira spinării pentru că nu vor să renunțe la acțiunile contrarevoluționare? Merită să fie bătuți zdravăn. Să n-aveți milă de ei, fiindcă nici ei n-au milă de regimul nostru.”

Încă din primii ani ai Războiului Rece, sociologul David Riesman a prezis că statele totalitare se vor dovedi incapabile să distrugă psihologic oamenii și să-i „reducă”. Martorii deportărilor din zorii zilei de 3 martie 1949 și ai poveștilor despre stigmatizarea aristocrației au confirmat

justețea opiniilor lui Riesman și au subliniat puterea relațiilor de familie, a tradițiilor și a moravurilor.

Cele patru decenii de comunism au lăsat urme adânci. De teama represaliilor, unii dintre cei intervievați mi-au cerut să nu public această carte în română sau maghiară. Așa că iat-o apărută în versiunea englezească — la o editură din Ungaria.

JAAP SCHOLTEN

Budapesta, 7 ianuarie 2013